



“Involta” Ilmiy Jurnalni

Vebsayt: <https://involta.uz/>

“FARXOD VA SHIRIN” DOSTONINING G`OYAVIY-BADIIY XUSUSIYATI

Toshquvatova Mashhura

Samdu talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola 15-asrda yashab ijod qilgan Alisher Navoiyning “Xamsa” dostonlaridan “Farxod va Shirin” dostoning g`oyaviy-badiiy xususiyati, kompozitsiyasiga bag`ishlanadi. Alisher Navoiyning bu dostoni ma`no mazmun tomonidan ham boshqa ijodkorlarning dostonidan farq qiladi.

Kalit so`zlar: An`analar, afsonalar, she`riyat, obrazlar talqini.

Menga ne yoru oshiq havasdur,

Agar men odam o`lsam ushbu basdur.

“Farxod va Shirin” “Xamsa”ni tashkil etgan dostonlarning ikkinchisi bo`lib, Navoiyning eng ko`p shuhratiga sabab bo`lgan asardir. Bu asarning ijobiy qahramonlari Navoiy zamonasi uchun ideal obrazlar edi, ammo salbiy qahramonlari har qadamda uchrar edilar, ya`ni Navoiy bu ajoyib dostonini u zamonning shohlari va shahzodalari uchun bir dasturilamal sifatida taqdim

qilgan edi. Malika Mahinbonu bilan shahzoda Farxodning ish uslubi Husayn Boyqaro bilan uning o`g`li ham valiahdi Badiuzzamon kabilarga namuna qilib berilgan.

“Farxod va Shirin” dostonida olg`a surilgan g`oyalarni yaxshiroq anglamoq uchun Navoiy yashagan tarixiy davrga nazar solib o`taylik. Jahongir Amir Temurning vafotidan so`ng , uning poyonsiz mamlakatida zo`r siyosiy parokandalik yuz beradi. Ammo Temur avlodlari (temuriylar) 75-80 yillar davomida o`zaro taxt talashib urushdilar. Uzoq vaqt davom etgan bu ichki urushlar natijasida xalq xo`jaligi qaqshaydi. Navoiy ana shu Temur sulolasining so`nggi podshosi Husayn Boyqaro zamonida unga vazr bo`lib yashaydi. Bu vaqtlar Temur sulolasining inqirozga yuz tutgan davri bo`lib, temuriylar tom ma`nosi bilan razolatga yuz tutgan edilar. “Farxod va Shirin” dostoni ana shunday tarixiy davrda tarbiyaviy maqsadni ko`zda tutib yozilgan bir asardir.

Navoiyning bu asari (“Xamsa”dagi boshqa asarlari ham) sharq dostonchiligi uchun an`anabo`lib qolgan masnaviy yo`lda , aruz vaznida yozilgan.

Navoiy Ozorbayjon va Eron shoirlari tomonidan bir necha marta qalamga olingan bu sharq afsonasini ishlashga kirishar ekan, bu vosita bilan o`zining ideallarini namoyish qilish imkoniyati bormi- yo`qligi haqida ko`p bosh qotiradi. Chunki, Navoiy she`r da yagonalikni har narsadan ustun sanaydi:

Ani nazm etki, tarhi toza bo`lg`ay,

Ulusga mayli beandoza bo`lg`ay.

Navoiyning jiddiy ilmiy tekshirishlari bu afsonadan o`z g`oyalarini tashviq qilish mumkinligini ochib beradi.

Topildi oncha so`z kim, komim erdi,

Qo`yildi oncha maykim jomim erdi.

Bu durlar chunki manzum bo`lg`usidur,

Quloq solg`anga ma`lum bo`lg`usidur.

Darhaqiqat, Nizomiy va Xisravlar bu syujetga tamom boshqa jihatdan yondashgan va uni boshqacha tasvir qilgan edilar. Navoiy esa bu syujetga boshqa ma`no bag`ishlamoqchi, unga yangi “durlar” qo`shmoqchi bo`ldi. Navoiy tomonidan qo`shilgan bu “durlar”ning nimadan iborat ekanligini anglamoq uchun Nizomiy dostoniga bir nazar tashlaylik:

Nizomiyning bu syujetidagi asari “Farxod va Shirin” emas, “Xisrav va Shirin” deb ataladi. U dostonning asosiy va ijobiy qahramoni Eron podshohi Xisravdir. Farxod, Shirin, Farxodning sodiq do`sti Shopur bo`lsa, ahamiyatsiz kishilar safida tasvir qilinadi. Navoiyda esa, buning aksi. Navoiyning dostonida markaziy obrazlar Farxod, Shirin, Shopur va Bahrom bo`lib, bular Navoiyning oliyjanob g`oyalarini tashuvchilardir. Shuning uchun Navoiyning butun e`tibori shu qahramonlarga qaratilgandir. Nizomiyning sevimli qahramoni Xisrav esa Navoiyning omonsiz qahr-g`azabiga duchor bo`ladi. Navoiy Xisravni inson qiyofasida yaratilgan yirtqich sifatida o`z o`quvchisiga taqdim qiladi va uning oshiqlik da`vosida bo`lgani uchun mazax qiladi.

“Farxod va Shirin” dostonida butun voqea va hodisalar ikki yoshning haroratli, sof sevgisi fonida beriladi. Qahramonlarning boshqa xislatlari esa, haqiqiy oshiqning tabiiy fazilati sifatida bayon qilinadi. Chindan ham Navoiy o`zining bu ajoyib dostoni bilan muhabbat kitobiga yangi va hikmatli sahifalar qo`shdi.

“Farxod va Shirin” dostonida bir-biriga qarama-qarshi qo`yilgan ikki naslni ko`ramiz. Bir tomonda Farxod, Shirin, Shopur, Bahrom, ikkinchi tomonda Xisrav, Sheruya, va Yosuman.

Farxod- bu butun insoniy fazilatlarni o`zida aks ettirgan oliyjanob odamning obrazidir. Farxoddek bir odamni kishilik jamiyati uzoq zamondan beri orzu qiladi. Nihoyat , bu ideal odam Navoiyning hayol gulshanida o`sib voyaga yetadi. Agar diqqat qilinsa, Farxodda jahon adabiyotidagi eng yaxshi qahramonlarning hamma fazilatlari markazlashtirilgani ko`rinadi. Farxod-olim va mutafakkir.

Jahonda qolmadi ul yetmagan ilm,

Bilib tahqiqini kasb etmagan ilm.

Dedi:”har ishqki qilmish odamizod,

Tafakkur birla bilmish odamizod...”

Farxod – favqulodda jismoniy kuchga ega bo`lgan qahramon ham vatanparvar obrazdir. Farxod shohlikni “tuproq bilan teng “ ko`rib, butun hayotini bilimga, ma`rifatga va san`atga bag`ishlaydi. Bilim uning quvvatiga quvvat qo`shadi, u ilmdan kuch olib, qattiq toshlarni mumdek kesdi. Hayot tilsimlarini ochay deb eng xatarli yo`llarga qadam qo`ydi. Jamiyatning o`shishiga g`ov bo`lgan qora kuchlarni: og`zidan o`t sochuvchi ajdarhoni, Ahraman nomli mudhish devni o`ldirdi, “Temir odamlarni” kurashda yengib, tilsimlarni ochdi. Yangi ilmiy mo`jizalar yaratdi. Yolg`iz o`zi yuzlab dengiz qaroqchilarini yengib, o`lim kutgan kishilarga yangi hayot bag`ishladi. Ma`shuqasining vataniga hujum qilgan Xisrav askarlarining boshiga balo toshini yog`dirdi.

Farxod o`zining bu favqulodda ishlariga ajib bir yakun yasaydi. U men shunday ishlarni qildimki, odam bolasi yaratilgandan beri unday ishni qila olmagan edi, deb to`g`ri aytadi:

Biri Yunonga markab surganimni,

Qilib razm ajdaho o`ldirganimni.

Ikkinchi-Ahramanga aylabon kin,

Jahonni qilganim qon birla rangin.

Uchichi- Iskandari Rumiylar tilsimin-

Ki ochdim tang qilib yer birla jismin,

Bo`lib to`rtinchi-Suqrotga raqamkash

Ki g`ori ichra kirdim, ajdahovash.

Ki to olam binosi bo`ldi bunyod.

Bu yanglig` qilmadi ish odamizod.

Farxod-donishmand va mamlakat obodonchiligi uchun kurashuvchi inson sifatida gavdalanib, u o`zining bilim va hunarini jamiyatga bag`ishlaydi:

Ki vayronaliklarida yuz guhardur,

Agar qilsam madad voqe hunardur.

Hunarni asrabon netkumdur oxir?

Olib tuproqqamu ketkumdur oxir?

Farxod –hammadan ham haqiqiy oshiq obrazdirki, Navoiy undagi boshqa sifatlarni ana shu oshiqlikning samarasidek talqin qiladi.

Navoiy bu mukammal shaxsni o`ziga zamondosh bo`lgan shaxzodalar uchun ibrat tarzida yuqori ko`taradi va ularga qarshi qo`yadi.

Shirin- o`zining fazlu kamoli va dunyoni anglashi jihatidan Farxoddan sira kam bo`lmagan bir olijanob qizdir. Malika Mahinbonu davlatni idora qilish ishida jiyani Shirinning oqilona maslahatlarini bir qonun sanaydi. Mahinbonuning mamlakat obodonchiligi uchun ariqlar, kanallar qazdirishi- Shirinning dono maslahatlari natijasidir. Shirin o`zining go`zalligi bilan emas, balki tengsiz aqli, farosati, donishmandligi bilan Mahinbonu saroyida ma`naviy kuch bag`ishlaydi.

Shirin qattiq irodali, jasur qiz sifatida ayniqsasevimlidir. Uning boshida o`lim qilichlari yaltiraganda ham taslim bo`lmaydi, bu jihatdan qaraganda, Shirin tiz cho`kib yashagandan tik turib o`lish afzal, deydigan asrimizning qizlariga o`xshaydi.

Farxod bilan Shirin bir-birlarini eng otashin muhabbat bilan sevadilar. Shirin Farxodni yolg`iz go`zal shaxzoda bo`lgani uchun emas, balki har narsadan oldin dunyoning yagona olimi, har ishga qodir, hunarlarni egallagan va fazlu kamolotga tengsiz bo`lgani uchun sevardi. Ya`ni bularning sevgisi chuqur ijtimoiy mundarijaga ega. Bunday pok va samimiy sevgi,

sevuvchining ma`naviyatini seviluvchining sharafini ko`taradi. Navoiy bunday sevgini insoniylik nishoni deb ataydi.

Hijobi boda zo`ridinki ketti-

Pari izhori insoniyat yetti:

-Ki ey olam eliding fard, nodir,

Kelib zoting bari qudratda qodir,

Hunarda zerdasting barcha olam...

Hunar yo`qkim, kamolu fazl aro ham.

Navoiy fikricha , ishq odamning qadru qimmatini osmon yuksakligiga ko`taradi. Shuning uchun Shirin o`z sevgisining asli mohiyatini haqiqiy odam bo`lishdan iborat deb biladi:

Menga ne yoru ne oshiq havasdur ,

Agar men odam o`lsam ushbu basdur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati:

1. Alisher Navoiy “Farxod va Shirin” dostoni